В.А.Трунова, «відмінник освіти України», в.о. професора Одеського обласного інституту удосконалення вчителів

Формування графічної компетенції вчителя початкових класів з «Каліграфії»:минуле і сьогодення

Сучасна початкова школа, як ніколи, потребує нових підходів до навчання дітей читати і писати, а прискорення науково-технічного прогресу вимагає мобілізації інтелектуального потенціалу вчителя в цій проблемі. Як допомогти вчителеві в цьому – основне завдання науковців, бо він, вчитель, постійно має знаходитись у творчому пошуку. Це і впровадження інновацій, і проведення експериментів, і застосування моніторингів з перевірки знань учнів по закінченню кожного класу і початкової школи взагалі. Та одним із головних завдань завжди залишається планомірна і систематична робота з формування каліграфічно правильного письма школярів .

Чому питання про те, як ефективно формувати у молодших школярів каліграфічні навички письма має особливу актуальність? Тому що навчити дітей писати каліграфічно – не менш важливо, ніж навчити читати, рахувати, грамотно писати. Каліграфічне письмо красиве, його легко і приємно читати вчителеві, товаришам, батькам, а в майбутньому - багатьом людям. Добре зрозуміло: там, де сформована каліграфічна навичка письма, присутній і достатньо високий рівень грамотності учнів.

Практика доводить, що під час навчання дитини письму використовується багато фізичних, розумових і нервових зусиль. Тому кожний учитель має прекрасно розуміти , які психічні процеси протікають у свідомості учнів під час письма і як нелегко йому дається написання тієї чи іншої літери. Враховуючи це, необхідно звертати увагу на можливості кожного учня зокрема. Ось чому **потрібна фундаментальна попередня підготовка вчителя** до письма на уроках з мови, адже формування письмових рухів у процесі письма літер і слів залежить від стану фізичного розвитку дитини, його психологічної готовності до навчання.

Розглядаючи детально традиційне каліграфічне письмо (початок ХХ ст.), доречно сказати, що вже тоді вчені приділяли особливу увагу психофізіологічним особливостям формування цієї навички. Вперше письмо, як знакова діяльність з паралельним мовленням, стало предметом спеціального дослідження багатьох вчених саме сьогодні (кінець ХХ- початок ХХІ ст.) Отже вчителю необхідно добре знати і історію письма, і лінію вання зошитів, і методи письма і прийоми його відтворення на аркуші паперу; треба варіювати ними для формування кращої графічної учнівської навички відповідно до прийнятих і затверджених єдиних зразків каліграфічного письма

Оскільки правильне каліграфічне письмо – це одна з основних проблем початкової школи, бо «почерк – це душа людини, її обличчя», то варто було б ознайомитися з реформою шкільного рукописного шрифту 1972 року, зі змінами, що сталися в накресленні літер у зв’язку з переходом до навчання дітей з шести років (1985 р.), зупинившись на вікових особливостях дітей, на глибокому усвідомленні письма як виду мовленнєвої діяльності, на змінах, підпорядкованих усім освітнім документам і співвіднесених з рішенням колегії МОН України. Останнє вдосконалення графіки було обговорено на Методичній раді МОН України

і затверджено наказом Міністра освіти і науки України від 25.03 2003 р. № 104 та рішенням колегії МОН України № 8/2 – 19 від 18.07.03р..«Про розроблення єдиних зразків каліграфічного письма» [2].

Ви може хочете запитати вчителів, науковців про те, як довго йшли до цього рішення? (понад 30 років). Як виникло це питання? Примусила школа, бо не вирішувалися проблеми навчання письма учнів так, як потрібно.

Починаючи з 1977 року у автора цієї статті була змога провести масштабний експеримент, до якого залучилися вчителі початкових класів Одеської області.

В ході експерименту було перевірено написання літер вчителями початкових класів та пояснення ними написання літер дітям.

Результати були вражаючі: хто як хотів, так і писав; як хотів, так і пояснював.

Державний стандарт початкової загальної освіти передбачає формування графічних навичок письма: правильного, чіткого зображення літер та їх поєднань, плавного письма слів, бо письмо необхідне не лише під час виконання учнями спеціальних вправ у написанні літер, а й під час виконання всіх письмових робіт [1].

Періодично проводилися опитування вчителів початкової школи. Серед методичних запитань були і такі: - Дайте оцінку своїм професійним якостям як спеціаліста з каліграфії. Так сказали 30. 54 % , не зовсім – 48, 35 %, ні - сказали 21, 11%.

Не менш важливим завданням для початкової школи є робота над розвитком мовлення учнів. У Концепції мовної освіти в Україні пріоритетним напрямом визначено формування мовної особистості, здатної вільно орієнтуватися в різноманітних комунікативних ситуаціях. При цьому однією з важливих якостей є формування високої мовної культури, а це збагачення лексичного запасу, формування вміння будувати словосполучення, речення, розповіді, і як результат - писати твори та перекази.

Звертаємо увагу на те, що письмо як «система графічних знаків, яке сприймається зором і здатне передавати мову» здавна слугувало людству засобом спілкування, матеріального втілення мислення, необхідного для передачі змісту мовлення. Мовлення (усне й письмове) – невід'ємна частина соціального буття людини, необхідна умова існування людського суспільства, головний засіб виробничої, політичної, культурної, побутової інформації. Робота над розвитком мовлення має здійснюватися паралельно з навчанням каліграфічного письма - успішним, систематичним і послідовним. Слід домагатися правильного письма і під час виконання каліграфічних вправ, і під час написання будь-яких письмових робіт, бо «Учнівські зошити – дзеркало всієї виховної роботи» - писав В.Сухомлинський. Письмо в зошиті – це результат усього педагогічного процесу і одночасно реалізація всіх навичок, які формуються в процесі навчання грамоти.

Вдосконалення навичок каліграфічного письма завжди проводять відповідно до Навчальної шкільної програми [3]. Для цього на початку кожного уроку з мови виконуються так звані «каліграфічні хвилинки», які слід поєднувати з написанням складів, слів і речень. Для вчителів початкових класів надруковано посібник „Вчимося правильно писати" (автор Трунова В.) [5]. У посібнику висвітлені методичні поради щодо написання літер ,чітко викладено всі їх типи поєднань.

До того ж, вже понад десять років у школах Одеської, Миколаївської, Харківської областей (центр – м. Ізмаїл, Ізмаїльський , Саратський, Біляївський, Болградський, Кілійський райони та м. Одеса) використовують у 2-х класах «Робочий зошит школяра: для проведення каліграфічних хвилинок» на уроках рідної мови в I та II семестрах [6-7]. Сьогодні учні 2-х класів мають змогу готувати руку до письма у зошитах **з друкованою основою**, відпрацьовуючи форму літер, їх з'єднання, а потім виконувати завдання у звичайних зошитах. У 3-4-х класах каліграфічні хвилинки треба проводити в основних зошитах на основі несформованого дитячого письма, показуючи недоліки в написаннях.

Якщо завучу початкових класів школи необхідно перевірити зошити учнів, він бере два зошити - один основний, другий з друкованою основою, на полях якого повинна бути проставлена дата виконання вправи. Дати в обох зошитах повинні співпадати відповідно до розкладу.

Можемо поставити риторичне запитання: навіщо навчати дітей каліграфічного письма під час загальної комп'ютеризації? Потрібно! Тому що у багатьох школярів правильність відображення літер буває дуже далека від зразка та й оформлення власних думок бажає бути кращим. Саме тому була «піднята» на шпальтах газет і журналів ця проблема, на вирішення якої і спрямовані вищезгадані посібники.

Дбаючи про правильне написання літер учнями, в тих же областях України з групою вчителів була проведена експериментальна робота з покращення письма паралельно з розвитком зв'язного мовлення. На виділений час з варіативної частини програми проводили окремий урок з каліграфії. Необхідність такого підходу очевидна, бо цей урок дозволяє вдосконалити графіку письма і скоропис, продовжити формування розвитку мовлення. Про це можна прочитати:

1) «Про проведення в школах Одеської області експериментальної роботи з курсу «Каліграфія та розвиток мовлення» - Наша школа. -2011. -№4;

2) Всеукраїнський експеримент з «Каліграфії та розвитку мовлення» - Початкова школа .- 2011.- №3.

На сьогоднішній день існує **програма,** затверджена МОН України з інтегрованого предмету «Каліграфія з елементами зв'язного мовлення» [8]. Автори цієї програми (В.Трунова, Н.Боднар, І.Іовчева) звертають велику увагу на виховання в учнів інтересу та розвитку уваги до слова, уміння викладати свої думки у певному порядку, в логічній послідовності, поповнювати словниковий запас тих, хто навчається.

Недарма ще в свій час К.Д.Ушинський справедливо стверджував, що «бідність словника школяра породжує одноманітність мовлення і робить його незрозумілим для слухачів, бо він, школяр, часто не може переставити двох слів, не може замінити одне слово іншим, його мова знаходиться в ланцюгах тих рядків, які він завчив». Отже, без достатнього запасу слів неможливе оволодіння мовою як засобом спілкування, а уроки «Каліграфії з елементами зв'язного мовлення» дуже добре вирішують ці питання.

Наповнення самих уроків надто різне [8], необхідно зробити все для того, щоб письмо школярів стало графічно правильним, охайним і розбірливим. Його швидкість має задовольняти навчальні потреби дітей з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей. Правильно добираючи та проводячи спеціальні

вправи, потрібно формувати такі навички, які при переході на скоропис дали б змогу зберігати чіткість почерку і забезпечили б достатню швидкість виконання письмових робіт у середній ланці школи.

Так, у 1-му класі повинен формуватися розвиток окоміру, просторових уявлень; радимо звернути увагу на мислення, бо воно, в основному, наочно-дієве та наочно-образне, обсяг уваги надто вузький; учні навчаються письма елементів і літер, вмінь поєднувати їх між собою. Для гарних результатів варто донести до дітей **чотири правила**: правильна посадка під час письма; зошит має лежати під нахилом; правильно тримати ручку; правильне письмо основного штриха. Отже, навчання письма і формування почерку – одне із головних завдань і вчителя , і учнів.

У 2-4 класах – це детальна робота над формами всіх літер, різними їх з'єднаннями на основі генетичного методу. В цих класах, вдосконалюють всі якості письма: нахил, лінійність, рівномірність елементів; прискорення темпу письма пов'язаного з формуванням безвідривного і ритмічного написання; передбачається формування культури оформлення письмових робіт – це розміщення слів на рядку, дотримання поля, абзаців, акуратність виправлень тощо. Одночасно працюємо над мовленням - від слова до речення і тексту. Сама каліграфічна робота повинна займати до 5 хв., але навантаження її різне.

Проведення каліграфічних хвилинок – це частина загальної програми з мови, це додаткова умова розвитку письмового мовлення.

Реалізувати ці завдання зі школярами допоможе навчально-мето-дичний посібник для 2 класу «Каліграфія з елементами зв'язного мовлення» (автори - В.Трунова, Т.Осипенко, Ж.Шевченко) [9].

У 3-му класі робота з формування графічних навичок ускладнюється за рахунок додавання складніших елементів; звертається більше уваги на розвиток скоропису у зошиті в одну лінію, а в 4-му класі учні мають дотримуватися під час письма технічних і графічних навичок, удосконалювати письмо всіх літер, розвивати швидкість написання. Скоропис четверокласників має становити не менше 40 знаків за хвилину, тому рекомендуємо кожному вчителю знати **загальні вимоги** щодо навчання письма:постійна вимога чіткого , правильного і красивого письма; особистий приклад вчителя; систематичний облік досягнень учнів у навчанні; щоденна робота дітей над домашніми помилками; боротьба за збереження сформованого почерку (готуються до видання посібники «Каліграфія з елементами зв'язного мовлення» для 3 та 4 –х класів)

Для студентів початкової школи видано посібник «Каліграфія: програма для вузів та методичні рекомендації (автори В.Трунова, Н.Боднар» [10]. У програмі чітко описано шляхи виконання завдань з навчальної дисципліни «Каліграфія», на яку МОН України вперше виділено 54 години. Звертається увага на необхідність підвищення рівня професійної майстерності молодого вчителя, його компетентність, на забезпечення швидкої адаптації в професійній педагогічній діяльності. Всі ці методичні питання проілюстровані за допомогою поданого лініювання зошитів і написання в них літер, складів, слів і речень.

У2013 році була проведена експериментальна робота серед молодих вчителів і викладачів вузів. Ми взяли на себе сміливість вибірково вивчити питання, як же

опікуються цим предметом у вузах України. Оскільки ВНЗ, в яких готують вчителів початкових класів 32, то було взято 10 з різних регіонів і три педучилища.

Молодим вчителям була поставлена низка запитань, серед яких таке: - Чи вважаєте ви себе підготовленим спеціалістом з «Каліграфії « чи ні? Так , сказали вже 56,7%, не зовсім – 32,4%, ні – сказали лише 10,9% респондентів. Можна зробити висновок: майже третина вчителів ще не готова до роботи в початковій школі.

Це питання обговорювалось на Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Стандартизація сучасного українського письма» (за опікою МОН на базі університету ім.Драгоманова). Завдяки цьому семінару було отримано лист - погодження Міністерства освіти і науки України, згідно з яким з 2013 року введено «Каліграфію» як предмет до базового компоненту програми вузів - в частину обсягу загального навчального навантаження , обсягом 54 години.

До того ж, у програмі та методичних рекомендаціях (які вийшли п'ятим виданням під грифом МОН для ВНЗ), підкреслюється, що необхідно «вдосконалювати планування з методики каліграфії», оскільки засвоєння графіки в початковій школі, а потім граматики та орфографії має розвивати в учнів уміння граматично правильно, досконало й змістовно висловлювати свої думки як в усній, так і в письмовій формі.

Отже, питання про графічне і орфографічне написання учнями-початківцями не сходить зі шпальт спеціальної преси та ми впевнені: писати красиво і швидко можна. Кожен учитель повинен до цього прагнути, хоча не всі « йдуть в ногу», але ж всі вирішують одні й ті ж загальноосвітні завдання.

Вчителям і науковцям є над чим замислитися і зробити все для того, щоб діти і красиво писали, і були грамотними, і правильно висловлювали свої думки. Це залежить від успішного навчання в школі і варто пам'ятати, що краса письма – це ще й краса душі!

---

1. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова освіта. — 2011. — № 18 (травень). — С. 17–18.

2.Про розроблення єдиних зразків калігр. письма цифр, укр. і рос букв та їх з'єднань : рішення колегії МОН України // Інформ.. збірн. МОН України. − 2003. – № 23 (грудень); Початкова школа. – 2004. – № 1.

3. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням укр. мовою (1–4 кл.). — К. : Освіта, 2012

4. Методика навчання каліграфії в сучасній початковій школі **:** Навчальний посібник для вчителів початкових класів, викладачів і студентів вищих навчальних закладів І-ІУ рівнів акредитації **/ А**вт. кол.: Боднар Н.М., Прищепа О.Ю., Трунова В.А., Цепова І.В., Чабайовська М.І. **//** За ред. В.А.Трунової. – Х.: Ранок , 2015**. –** 338 с.

5. Трунова В. А. Вчимося правильно писати : [навч.-наочний посіб.] / В. А. Трунова. — [4-те вид.]. — Х: ФОП Шейніна, 2011.

6. Трунова В.А. Робочий зошит школяра (Для проведення каліграфічних хвилинок у 2 класі чотирирічної початкової школи). — 1 семестр / В. А. Трунова, Н. М. Боднар. — Одеса: Астропринт, 2015.-24 с.

7.Трунова В. А. Робочий зошит школяра (Для проведення каліграф. хвилинок у 2 класі чотирирічної початкової школи). — 2 семестр /В. А. Трунова, Н. М. Боднар. — Одеса: Астропринт, 2015.- 24 с

8.Трунова В., Боднар Н., Іовчева В. Каліграфія з елементами зв'язного мовлення : 2-4 класи / **Програми** курсів за вибором для ЗНЗ. Варіативна складова Типових навч. планів. 1-4 кл.: Книга 4.- Тернопіль : Мандрівець, 2015. – С. 180 – 223.

9. Трунова В. Каліграфія з елементами зв'язного мовлення: навчально-методичний посібник: у 3-х ч. Частина І (2 клас) для шкіл з українською мовою навчання / Трунова В., Осипенко Т., Шевченко Ж ; за заг.ред.В.А.Трунової .-_ Одеса: Астропринт, 2015.- 92 с.:іл..

10.Трунова В.А.,Боднар Н.М. Каліграфія: програма та методичні рекомендації: [навчальний посібник]. – 5-е вид., доповн.і випр..- Х: ФОП Шейніна.- 2011.-84 с.

11. Богуш А. М. Підготовка руки дитини до письма. - К. : Рад. шк., 1986.- 72 с.

12 Боднар Н. М. Формування навички скоропису молодших школярів : дис. … канд. пед. наук / Н. М. Боднар. — К., 2008.

13. Кирей І. Ф. Методика викладання каліграфії в початковій школі : навч. посіб. / І. Ф. Кирей, В. А. Трунова. — К. : Вища шк., 1994. — 143 с.

14 Прищепа О. Ю Професійна компетентність учителя як умова навчання письма першокласників / О. Ю. Прищепа // Наук. часопис НПУ ім. Драгоманова. — Сер. 17. — К. : Вид-во НПУ, 2011. — Вип. 18 : зб. наук. Пр.

15.Цепова І. В. Навчально-дидактичний комплекс із «Методики викладання каліграфії в початкових класах» (за кредитно-модульною системою навчання) : у 3 ч. / І. В. Цепова. — Х. : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2006.

16.. Чабайовська М. І. Про українознавчу функцію змісту дисципліни «Каліграфія з методикою навчання в початковій школі»/ М. І. Чабайовська // Наук. часопис НПУ ім. Драгоманова. Сер. 17. — К. : Вид-во НПУ, 2011. — Вип. 18.